

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 у
Науково-дослідному інституті приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України

01042, м. Київ, вул. М. Рєсєвського, 23-А.

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Майданика Р. А.
на дисертацію Кочина Володимира Володимировича
на тему

**«Цивільні відносини у непідприємницьких товариствах та установах:
теоретико-правові засади адаптації законодавства України до
ACQUIS ЄС»**

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Дисертаційне дослідження Кочина Володимира Володимировича
присвячене актуальній темі цивільних відносин у непідприємницьких
товариствах та установах в контексті адаптації України до *acquis* ЄС.

Тенденція до європеїзації та адаптації законодавства України до *Acquis*
ЄС зумовлює необхідність системного оновлення теоретико-правових засад
цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах
тлумачення. Недосконалість вітчизняних доктринальних, нормативно-
правових і правозастосовних підходів щодо цивільних відносин у
непідприємницьких товариствах та установах зумовлює необхідність
удосконалення цивілістичного вчення про непідприємницькі товариства та
установи.

Зазначеним вище зумовлена актуальність обраної здобувачем теми
дисертаційного дослідження.

У роботі здійснено спробу знайти відповіді на низку питань, вирішення яких становить основу для подальшого розвитку цивілістичної доктрини, вітчизняного законодавства, а також юридичної практики.

Актуальні проблеми дисертаційного дослідження визначили характер і перелік поставлених дисертантом мети і завдань.

Автор визначив мету дослідження, яка полягає у розв'язанні наукової проблеми, яка полягає у формулюванні сучасної, цілісної, завершеної теорії цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах як організаціях на основі теоретичних та практичних засад адаптації законодавства України до *acquis* ЄС.

Відповідно до поставленої мети дисертантом визначено такі основні завдання, які дають можливість висвітлити найбільш актуальні питання з тематики дисертаційного дослідження: визначити ступінь наукової розробки проблематики відносин у непідприємницьких товариствах та установах у вітчизняній та європейській правових доктринах; окреслити гносеологію правової природи відносин у непідприємницьких товариствах та установах в Україні та державах-членах ЄС; встановити *acquis* ЄС щодо відносин у непідприємницьких товариствах та установах; окреслити механізм правового регулювання відносин у непідприємницьких товариствах та установах в Україні як об'єкт адаптації до *acquis* ЄС; визначити елементи адаптації законодавства України, що регулює відносини у непідприємницьких товариствах та установах, до *acquis* ЄС; обґрунтувати екзистенціальні засади непідприємницьких товариств та установ; визначити сутність непідприємницьких товариств та установ; сформулювати систему непідприємницьких товариств та установ; визначити місце непідприємницьких товариств у механізмі здійснення цивільних прав та інтересів осіб; обґрунтувати місце установ у механізмі здійснення цивільних прав та інтересів осіб; охарактеризувати кооперацію, кооперативні відносини та непідприємницькі кооперативи; визначити особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав та виконання обов'язків учасниками відносин у

непідприємницьких товариствах та установах; визначити особливості охорони та захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів учасників відносин у непідприємницьких товариствах та установах; визначити особливості цивільно-правової відповідальності учасників відносин у непідприємницьких товариствах та установах; сформулювати перспективи удосконалення цивільно-правового регулювання відносин у непідприємницьких товариствах та установах в Україні.

Автору вдалося досягти поставленої мети. Ознайомлення зі змістом дисертації В. В. Кочина дає підстави для таких висновків.

Дисертант виявив належний рівень знань літератури у сфері цивільного права, нормативно-правового матеріалу, судової та іншої правозастосовної практики, у змісті дослідження знайшло відображення ряд дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню. Автором застосовано різноманітні методи наукового висвітлення досліджуваних проблем, проведено аналіз законодавства іноземних держав, зроблена критична оцінка положень чинного законодавства.

Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи. Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У дисертаційному дослідженні висвітлюються концепція цивілістичного дослідження відносин у непідприємницьких товариствах та установах (ступінь наукової розробки, гносеологія правової природи, методологія та структура досліджень зазначених відносин) (Розділ 1), проводиться характеристика регулювання *acquis* ЄС відносин у непідприємницьких товариствах та установах (Розділ 2), розглядаються непідприємницькі товариства та установи як організаційно-правові форми цивільних відносин в Україні та ЄС (Розділ 3), досліджуються особливості реалізації суб'єктивних цивільних прав та обов'язків учасниками відносин у непідприємницьких товариствах та установах відповідно до *acquis* ЄС та законодавства України (Розділ 4), висвітлюються перспективи удосконалення

цивільно-правового регулювання відносин у непідприємницьких товариствах та установах в Україні (Розділ 5).

Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним, дає можливість всебічно висвітлити значне коло актуальних питань цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах у контексті адаптації України до *acquis* ЄС.

Автор зазначає, що неформальні організації можуть набути властивості суб'єктів права як потенційних учасників конкретних відносин, однак для набуття додаткових властивостей юридичного характеру в конкретно значущій ситуації (зокрема, в цивільних відносинах) статусу неформальної організації недостатньо (С. 52 дис.).

Дисертант обґрунтовує, що у контексті *acquis* ЄС спільні з юридичними особами публічного права мають ознаки суспільно корисні непідприємницькі товариства. Зокрема, до них слід віднести: 1) соціальне (цільове) призначення; 2) виконання публічних завдань; наявність окремих владних повноважень; 3) можливість видання нормативно-правових актів. На відміну від товариств, метою яких є задоволення прав та інтересів виключно їх учасників, суспільно корисні товариства займаються діяльністю, яка приносить кількісно невизначеному колу осіб. Практикою європейських країн є законодавче визначення закритого переліку цих видів діяльності, якими, зокрема, можуть бути: а) аматорський спорт; б) мистецтво; в) соціальна підтримка осіб з фізичними чи розумовими вадами; г) допомога біженцям; г) благодійна діяльність та інші (С. 86 дис.).

Автор доводить, що до суспільно корисних товариств слід віднести непідприємницькі товариства, які створюються з метою реалізації суспільних інтересів, тобто інтересів необмеженого кола осіб, визначених певною ознакою, або для охорони визначеної групи відносин, зокрема: громадські об'єднання, саморегулівні організації та громадські формування. У свою чергу, громадським об'єднанням, на думку автора, є непідприємницьке товариство, створене з метою задоволення інтересів невизначеного кола осіб

та/або суспільних потреб (громадські організації та спілки, політичні партії, благодійні організації, релігійні організації); саморегулювальною організацією є непідприємницьке товариство, що має делеговані владні повноваження у визначеній сфері професійної діяльності; а громадським формуванням – непідприємницьке товариство, що має делеговані владні повноваження з охорони визначених цими повноваженнями суспільних відносин (С. 86–87 дис.).

Дисертант аргументує висновок про те, що юридично значимою ознакою непідприємницького товариства як юридичної особи публічного права є наявність у неї делегованих повноважень відповідного органу державної влади (С. 87 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що непідприємницькі товариства є юридичними особами приватного права, оскільки підставою їх створення є реалізація засновниками волі на формування юридичної особи. Непідприємницькі товариства, що мають делеговані владні повноваження де-факто можна віднести до юридичних осіб публічного права (С. 87 дис.).

Дисертант доводить, що правова сутність юридичної особи полягає у законодавчо закріпленій конструкції існування соціальної організації, яка формується внаслідок соціально-економічних формацій у державі, та наділяється можливістю від власного імені виступати учасником правових відносин (С. 88 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що розуміння організаційно-правової форми як сукупності цивільних відносин налає можливість окрім відносин управління юридичною особою виокремити: відносини між засновниками/учасниками/членами та юридичною особою; відносини, що виникають відповідно про прав та інтересів, що стали підґрунтям до створення юридичної особи тощо (С. 92 дис.).

Дисертант доводить, що відмінність у розумінні установи від асоціації полягає у тому, що засновники установи окрім декларування своєї мети на створення організації повинні також передбачити наступні особливості: 1)

виділити цільове майно (endowment); 2) визначити мету; 3) передбачити у статуті порядок управління; 4) призначити першу адміністрацію (С. 116 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, до ознак непідприємницьких товариств у ЄС відносяться організації, які (1) мають постійну структуру; (2) розподіляють альтруїстичні цілі; 3) мають членів, які не розподіляють прибуток між собою (С. 120–121 дис.).

Дисертант доводить, що названі організації поруч з установами формують «третій сектор» або громадянське суспільство. Тому регулювання може здійснюватися опосередковано через встановлення відповідних норм щодо окремих видів діяльності. Так, до такої діяльності відносять культуру та рекреацію, освіту та дослідництво, здоров'я, соціальні послуги, охорона навколишнього середовища, розвиток житлового будівництва, захисту права, філантропія, професійна діяльність. На противагу цьому окрема діяльність може не мати ознак «третього сектору», наприклад релігійна конгрегація, політичні партії, кооперативи тощо (С. 121 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що *Acquis* ЄС про компанії (право компаній) або європейське право компаній (*European Company Law*) регулює: 1) відносини організації щодо, зокрема: а) створення організації; б) існування організації (управління, представництво, розподіл економічних результатів та відповідальності перед третіми особами); в) значних змін в організації (реструктуризація), а саме повноваження на такі зміни та захист прав третіх осіб; г) ліквідації та припинення організації; 2) відносини щодо капіталу, тобто відносини між інвесторами та менеджерами; 3) відносини щодо захисту третіх осіб, включаючи кредиторів та працівників організації (С. 122 дис.).

Дисертант доводить, що право компаній складається з двох рівнів: право компаній, що сформовано на рівні ЄС та право компаній відповідно до національного законодавства. Право ЄС сформовано з (1) головної частини/первинного права (*Treaty Law*), де на перше місце виходить форма фундаментальної свободи, а саме свободи створення (ст. 49, 54): форма та структурні зміни; свобода руху капіталу; (2) вторинного права ЄС

(Legislation), яке складається з директив, що забезпечують гармонізацію національного права (без наміру повноцінної його уніфікації), та (3) загальних принципів невеликої важливості (General Principles of the Little Importance), які не спрямовані (на відміну від європейського контрактного права) на загальну уніфікації (С. 123 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що право компаній у ЄС не має «єдиного знаменника» щодо юридичних осіб, зважаючи на різні вектори розвитку національних правових систем, спричинених власною правовою доктриною юридичних осіб. Так, доктрина *ultra vires* досі притаманна праву Великобританії, законодавство про звітність піддається критиці та розвитку у ФРН та Франції, також присутній загальний супротив у ряді держав (С. 124 дис.).

Дисертант доводить, що наднаціональними організаціями, що мають непідприємницьку природу, є вже існуючі європейські об'єднання економічних інтересів (European Economic Interest Grouping – EEIG) та європейські кооперативні товариства (European Cooperative Society – SCE), а також пропоновані європейська установа (European Foundation – FE) та європейська асоціація (European Association – EA) (С. 124 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що європейське об'єднання економічних інтересів (EEIG) передбачене Регламентом Ради (ЄЕС) № 2137/85 від 25 липня 1985 р., є формою регулювання відносин, що має ознаки зобов'язань, які виникають із спільної діяльності, та ознаки засновницького договору. Держави-члени мають визначити, чи має об'єднання статус юридичної особи EEIG може використовуватися як підприємницьке, так і як непідприємницьке об'єднання (С. 125 дис.).

Дисертант доводить, що наднаціональною юридичною особою, покликаною стало задовольнити інтереси кооперативного руху в Європі, є європейське кооперативне товариство (ЄКТ, SCE) (з лат. «Societas Cooperativa Europaea»), правовий статус якої визначено Council Regulation (EC) No 1435/2003 (С. 126 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що європейське кооперативне товариство (ЄКТ, SCE) не стала загальноєвропейською організацією у чистому сенсі, оскільки на практиці існує 27 різних форм цих юридичних осіб у національних правопорядках, які в літературі отримали назву «французьке ЄКТ», «німецьке ЄКТ», «італійське ЄКТ» тощо (С. 126 дис.).

Дисертант доводить, що європейська асоціація (ЄА, ЕА) є постійним утворенням фізичних та / або юридичних осіб, чиї члени впроваджують свої знання або діяльність з метою загального інтересу або сприяння торговим або професійним інтересам своїх членів; а прибутки від економічної діяльності спрямовується виключно на мету організації (С. 126 дис.).

Європейська асоціація має правосуб'єктність, її членами можуть бути лише юридичні, передбачені додатком, органами управління є загальні збори з відповідними повноваженнями та порядком прийняття рішень шляхом простої та спеціальної більшості, а також виконавчий комітет, визначені умови для членства та відносини представництва (статті 2, 3, 11, 13, 18–29, 22, 26, 29).

Автор обґрунтовує висновок, що європейське взаємне товариство (European mutual society – ME) [402] є групою осіб, відносини щодо яких будуються на власних принципах, які відрізняються від їх бізнесової діяльності та має такі ознаки: гарантує своїм членам взамін на передплату повне врегулювання договірних зобов'язань, укладених у процесі діяльності, дозволеної його статутами; не повинен виплачувати винагороди своїм керівникам чи адміністраторам або передавати їм частку операційного надлишку (однак менеджерам та адміністраторам можуть бути відшкодовані витрати, понесені при виконанні своїх обов'язків) (С. 127 дис.).

Дисертант доводить, що новим інструментом є європейська установа (FE), яка спрямована на реалізацію публічно корисних завдань і відповідає чотирьом критеріям: 1) є окремою організацією з власним правовим статусом; 2) має цільове майно та/або джерело надходження коштів; 3) не має членства; 4) має здійснювати суспільно корисну діяльність (С. 127–128

дис.).

Автор зазначає, що відсутність членства є ознакою, притаманною усім установам (або подібним до них організаціям), створеним відповідно до законодавства держав – членів ЄС. Проте, нормами окремих держав передбачено в певній мірі права засновників, директора чи інших осіб, які умовно можна назвати «квазі-членством». Тому пропозиції передбачали лише фідучіарних членів, однак врешті було вирішено використовувати традиційну конструкцію установи як не членської організації (С. 128 дис.).

Дисертант доводить, що європейських країнах використовується п'ять концепцій установи, а саме: (1) *universitas bonorum* (Болгарія, Бельгія, Чехія (з 1997 р.), Естонія, Франція, Греція, Нідерланди, ФРН, Словенія та Швеція), (2) державна установа (в Латвії, зважаючи на перехід від радянського до європейського праворозуміння), (3) «квазі-членства» (Нідерланди, Швеція, Данія та Болгарія), (4) установи з учасниками та банківські установи (Італія), однак органи управління, що формуються з членів, мають обмежені повноваження або певні додаткові права, (5) траст для цілей установи (Велика Британія) (С. 128 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що згідно з пропозиціями Європейської комісії щодо регулювання європейської установи (2012/0022 (APP)), європейська установа (ЄУ, FE) відноситься до юридичних осіб, що мають публічно корисні цілі діяльності у галузях, які мають важливе значення для європейських громадян і європейської економіки, такі як мистецтво, культура, охорона навколишнього середовища, громадянські права, захист прав споживачів тощо (ст. 5), з мінімальним статутним капіталом у розмірі мінімум 25 000 євро (ст. 7), що становить межу відповідальності такої установи, яка має повну правоздатність, здійснює необмежену суспільно корисну діяльність та до 10 відсотків обороту від непов'язаної із такою діяльністю, що обліковуватиметься на окремих рахунках (статті 9–11).

При цьому зазначається, що ЄУ (FE) має багато спільних рис із установами, які мають витоки із німецького цивільного права. Так, це

стосується способів створення (у тому числі шляхом заповіту), формування цільового майна, порядку управління, що не пов'язано з членством тощо (С.129 дис.).

Дисертант доводить, що відповідно до п. 15 EU Strategic Framework and EU Action Plan продовжується розвиток забезпечення права на свободу асоціації, зокрема, у трудових відносинах як один із чотирьох універсальних стандартів трудового права (наприклад, Directive 2000/78/EC); ...відбувається розвиток відносин у непідприємницьких товариствах та установах відбувається опосередковано через взаємодію інституцій ЄС із громадянським суспільством у межах розвитку сільськогосподарської кооперації, захисту прав споживачів (ECC-net, European consumer centers network), розвитку культури та освіти (Pan European Federation, Cosme, Horizon 2020), діяльність профспілок, охорону здоров'я, захист особистих немайнових прав, волонтерство тощо (С. 129 дис.).

У дисертації висвітлюються фундаментальні принципи правового регулювання відносин у непідприємницьких товариствах та установах в ЄС.

Зокрема, автор обґрунтовує висновок, що окрім *acquis* ЄС, що становить так звану «тверду» частину, європейське право складається з так званого «м'якого» права (*soft law*), що характеризується рекомендаційним характером положень. У межах відносин у непідприємницьких товариствах та установах до цієї частини *acquis* ЄС відноситься Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про правовий статус неурядових організацій у Європі (Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe – далі CM/Rec(2007)14)(С. 129–130 дис.).

Дисертант доводить, що Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про правовий статус неурядових організацій у Європі (Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe – далі CM/Rec(2007)14) від 30 вересня 2008 р. дозволяють вирішити проблему

окреслення рамок модернізації та недоторканість принципів, традицій, цінностей, які формують у ментальному, цивілізаційному та інших вимірах внутрішній та зовнішній світ людини (С. 130–131 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що в СМ/Rec(2007)14) йдеться про можливість створення неформального об'єднання, або юридичної особи, заснованих на членстві або без такого за виключенням політичних партій, що відповідає європейському розумінню організацій громадянського суспільства; такі організації повинні користуватися правом на свободу вираження поглядів та всіма іншими загально визнаними та регіональними гарантованими правами та свободами, які застосовуються до них; такі організації можуть мати національний, так і міжнародний статус та сферу діяльності (С. 131–132 дис.).

Дисертант доводить, що ознаками неурядових організацій як юридичних осіб є такі (п. 6–12 СМ/Rec(2007)14): а) не повинні підпорядковуватися органам державної влади; б) як юридичні особи, повинні мати ті самі можливості, що й інші юридичні особи, і повинні підпадати під дію адміністративних, цивільних і кримінально-правових обов'язків та санкцій, що загалом застосовуються до юридичних осіб; в) правова та фінансова система повинна сприяти їх створенню та безперервній роботі; г) не повинні розподіляти будь-які прибутки, які можуть виникнути внаслідок своєї діяльності, їхнім членам або засновникам, але можуть використовувати їх для досягнення своїх цілей; г) дії чи бездіяльність державних органів, що їх стосуються, повинні підлягати адміністративному перегляду та бути відкритими для заперечень у незалежному та неупередженому суді з повною юрисдикцією (С. 132 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що згідно з п. 14 СМ/Rec(2007)14) неурядові організації повинні мати право вільно займатися будь-якою законною економічною, підприємницькою (бізнесом) або комерційною діяльністю, щоб підтримувати їх неприбуткову діяльність без будь-яких спеціальних дозволів, за винятком діяльності, що підлягає ліцензійним чи

нормативним вимогам, що загалом застосовуються до відповідної діяльності (С. 133 дис.).

Дисертант доводить, що механізм правового регулювання відносин визначає така послідовність стадій: 1) правова регламентація; 2) правореалізація; 3) правозастосування. Відповідно, основою кожної із цих стадій є норма права, а ключовими елементами кожної із стадій є правові відносини, правомірне чи неправомірне діяння (правочин/делікт) та правовий акт (С. 142 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що об'єктом відносин за участю непідприємницьких товариств та установ є, по-перше, ті права та інтереси, на основі яких створюється ці юридичні особи; по-друге, ті права та інтереси, які виникають у засновників, учасників (членів) у зв'язку з участю у таких юридичних особах. Так, у непідприємницьких товариствах, що переслідують приватно корисні інтереси, об'єктом є особисті немайнові та майнові інтереси відповідно до виду товариства. У свою чергу, суспільно корисні непідприємницькі товариства за об'єкт мають інтереси невизначеного кола осіб. Для кооперативів об'єктом відносин буде власне співпраця для досягнення певного блага (будівництво об'єкта нерухомості, споживча чи обслуговуюча кооперація тощо); у свою чергу об'єктом відносин в установі є суспільні блага або інтереси дестинаторів за для чого створюється така організація (С. 147 дис.).

Дисертант доводить, що суб'єктному складу непідприємницьких відносин властиві особливості щодо так званого функціонального призначення (наприклад, релігійні організації, що загалом свідчить про значну спеціалізованість суб'єктного складу у правовому регулюванні (С.148 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що слід вести мову, мабуть, не про спеціальну цивільну правоздатність (чи цивільну правосуб'єктність), а про спеціальну господарську правоздатність (чи господарську (підприємницьку) правосуб'єктність) юридичних осіб. Для внутрішніх відносин публічний

порядок характеризується у змісті відносин участі (членства) у невідприємницьких товариствах (С. 149 дис.).

Дисертант доводить, що у будь-якому регулюванні, де присутній фундаменталізм (вкрай консервативні суспільні течії) може розпалювати нетерпимість, що веде до порушення прав на свободу асоціації, і висвітлює питання відповідальності держави і недержавних суб'єктів за запобігання актів насильства і усунення їх наслідків. Таким чином, шлях до крайньої консервативності непритаманний сучасному суспільству, а отже мають використовуватися гнучкі регулятори (С. 154 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що відповідно до положень п.п. 133.4.1. ПК України неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація (далі – неприбуткова організація), що одночасно відповідає вимогам, встановленим податковим законодавством. Як результат, на практиці регламентація цивільних відносин у невідприємницьких товариствах та установах здійснюється не на основі приватноправових, а на основі податкових норм, хоча сутність невідприємницьких товариств та установ відповідає неприбутковій меті (С.156 дис.).

Дисертант доводить, що учасники (члени) товариств, в основі яких лежать особисті немайнові інтереси, мають лише організаційні права у ньому, оскільки підставою для об'єднання осіб є особисті немайнові інтереси (творчі, професійні, оздоровчі тощо), а єдиними майновими відносинами можуть бути лише питання членських внесків як юридичний факт-стан (С.156–157 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що механізм правового регулювання відносин у невідприємницьких товариствах та установах розглядатиметься відповідно до запропонованої їй структури стадій (правова регламентація, правова реалізація та правове застосування) та елементів (правові відносини, правочин / делікт, правовий акт). Таким чином, об'єктом адаптації до *acquis* ЄС у доволі загальних рисах є правові відносини, в межах яких розглядається

статичні складові (суб'єкт, об'єкт та зміст) та динамічні складові (правочин – правомірні дії та їх наслідки, а також делікт – неправомірні дії та їх наслідки, зокрема у формі відповідальності), що забезпечуються публічним аспектом (зовнішнім вираженням якого є відповідний правовий акт) (С. 166 дис.).

Заслуговує уваги висновок дисертанта проте, що природа інтеграції розглядається в європейському правопорядку у трьох аспектах: 1) (ліберальний) інтерговернанталізм (міждержавність) щодо передання окремих повноважень міжнародним інституціям (наприклад, Європейському суду справедливості); 2) неофункціоналізм, який полягає у інтеграції у функціонально спеціальній та технічній сферах, що поступово поширюється на решту сфер; 3) федералізм або наднаціональна федерація, як результат – існування системи правового порядку ЄС (С. 170 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що на сьогодні стає очевидним необхідність не лише технічного «підлаштування» під законодавство ЄС, а саме адаптація у відповідності до *acquis communautaire*; ... що зумовлює необхідність відповідної «правової акультурації» та належної «правової (юридичної) трансплантації» (без природничо-технічного забарвлення) (С.171 дис.).

Дисертант доводить, що на відміну від корпорацій як підприємницьких юридичних осіб непідприємницькі товариства та установи охоплюються не всіма теоріями корпоративних цілей, зокрема можлива реалізація державного інтересу (*state interests theory*), загального благополуччя (*customer welfare theory*), добробуту зацікавлених осіб (*stakeholder welfare theory*), теорії командного виробництва (*team production theory*), чи довгострокового командного виробництва (*long-term production theory*) але неможливе застосування теорії максимізації прибутку через діяльність управління (*managerialism theory*), акціонерної вартості (*shareholder value theory*) (С. 181 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що спільною рисою неприбуткової корпорації до непідприємницьких товариств є ознака відсутності розподілу

прибутку між учасниками (членами), дирекцією чи співробітниками за виключенням обґрунтованої компенсації за надані послуги та розподіл внаслідок добровільного припинення чи ліквідації (С. 181 дис.).

Дисертант доводить, що правова кваліфікація судами професійної спілки (профспілки) добровільної неприбуткової громадської організації та суб'єкта господарювання є помилковою, оскільки у такому випадку господарська діяльність визначається, виходячи з виду юридичної особи, далі ототожнюється з підприємницькою, проте остання є лише видом господарювання, що впливає з положень ч. 2 ст. 3 ГК України, згідно з якою передбачена комерційна і некомерційна господарська діяльність (С. 183–184 дис.).

Заслуговує уваги висновок про те, що сучасний економічний розвиток вказує на можливість здійснення одночасно як підприємницької, так і непідприємницької діяльності у вигляді основної та додаткової відповідно. Тим самим, господарсько-правове регулювання має здійснюватися не щодо всієї діяльності, а окремих її складових (С. 184 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що непідприємницькі товариства переважно створюються для досягнення виключної мети, проте, на погляд автора, йдеться про формування відповідної сфери правового регулювання (С. 184 дис.).

Дисертант доводить, що сутність непідприємницьких товариств полягає в отриманні економічних переваг для товариства або членів, що може спрямовуватися на загальний інтерес спільноти, без мети розподілу отриманого прибутку та можливістю отримання економічних переваг від держави шляхом створення переваг у державному регулюванні їх діяльності (С. 186 дис.).

Автор обґрунтовує слушний висновок, що сутність непідприємницьких товариств у європейському та українському праворозуміннях є досить спільними – об'єднання осіб з метою реалізації певного економічного інтересу без розподілу прибутку між учасниками. Установа, натомість, не передбачає управління організацією засновниками (С. 200 дис.).

Дисертант доводить, що спеціальним законодавством передбачені непідприємницькі товариства, які є формою об'єднання особистих немайнових прав та інтересів. У першу чергу, на думку автора, слід вести мову про громадські організації (С. 219 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що надання власникам нежитлових приміщень рівних прав, на наш погляд є недоцільним, оскільки порушується теорія цільового майна, а отже і статус членів об'єднання співвласників багатоквартирного будинку має різнитися від власників житла та власників нежитлових приміщень (С. 224 дис.).

Дисертант доводить, що фондом є юридична особа у організаційно-правовій формі товариства, що забезпечує реалізацію майнових прав та інтересів її членів (учасників) в управлінні нерухомістю, цінними паперами, немайновими правами та іншим майном. Особи, які беруть участь у фонді мають на меті передачу правомочностей з управління матеріальними активами професійному учаснику ринку (С. 226 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що непідприємницькі товариства, які реалізують приватно корисні інтереси, по-перше, забезпечують особисті немайнові права учасників та є найпростішою формою організації суспільних відносин, яка потребує складної системи органів управління; по-друге, забезпечують реалізацію майнових прав: розподіл правомочностей щодо спільної сумісної власності або формування капіталу з метою отримання у майбутньому грошових виплат, що вимагає формування додаткових органів управління із компетентних спеціалістів або укладення договірних відносин із професійними учасниками ринку. Така майнова вигода не може розглядатися як ознака розподілу прибутку, зважаючи на ймовірність настання юридичного факту – підстави для виплати (С. 239–240 дис.).

Дисертант доводить, що суспільно корисні непідприємницькі товариства, які не мають владних повноважень відрізняються лише специфікою їх участі у відповідних відносинах: виборчих (для партій), щодо

благодійної діяльності (для благодійних організацій), щодо реалізації права на свободу совісті (для релігійних організацій) (С. 247 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що саморегулівна організація є непідприємницьким товариством, що має делеговані владні повноваження у визначеній сфері професійної чи підприємницької діяльності (С. 253 дис.).

Дисертант виділяє такі особливості установи: 1) засновники не беруть участь в управлінні установою; майно установи має цільовий характер (ч. 3 ст. 83, ст. 102 ЦК України); 2) установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України); 3) створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками) (ч. 3 ст. 87 ЦК України), в якому вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою (ч. 3 ст. 88 ЦК України); 4) особливий порядок управління, визначений ст. 101 ЦК України; 5) особливий порядок зміни мети установи та структури управління (ст. 103 ЦК України) (С. 261 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що установа є юридичною особою, яка створюється шляхом відмови власника майна на її користь в установчому акті або заповіті, а також призначення органів управління та мети діяльності, яка є орієнтиром для формування інтересів установи в майбутньому (С. 269 дис.).

Дисертант доводить, що охорона суб'єктивних цивільних прав та інтересів учасників непідприємницьких товариств та установ здійснюється на рівні внутрішніх відносин (в тому числі шляхом вирішення внутрішніх спорів), а також шляхом здійснення колективних прав (в тому числі шляхом звернення до суду). Захист суб'єктивних прав та інтересів відповідає законодавчій моделі захисту із застереженням щодо предметної юрисдикції спорів, які повинні мати правовий характер (С. 314 дис.).

Автор обґрунтовує висновок, що загальні положення механізму цивільно-правової відповідальності учасників відносин у непідприємницьких товариствах та установах полягають у особливому місці відповідальності як юридичного наслідку виконання (позитивна відповідальність – заохочення) або невиконання (ретроспективна відповідальність) суб'єктивного цивільного обов'язку. «Запуск» механізму відбувається з ініціативи особи, яка має кореспондуюче суб'єктивне право стосовно такого обов'язку, який може бути виконаний добровільно або виконання якого забезпечуватиметься державним примусом (С. 320 дис.).

Дисертант доводить, що гармонізація законодавства має відбуватися на загальних принципах: вільне створення непідприємницьких товариств та установ, можливість безперешкодного набуття статусу юридичної особи, єдині вимоги до органів управління, транспарентність відносин управління та договірних відносин, що впливають на діяльність юридичної особи, можливість набуття публічно-правового статусу для участі в окремих публічних відносинах. До спеціальних принципів слід віднести додаткові вимоги до органів управління, можливість законодавчого регулювання мінімального статутного капіталу, можливість формування та порядок застосування стандартів (С. 326–326 дис.).

Автор обґрунтовує наступну систему законодавства про непідприємницькі товариства та установи: 1) *ЦК України* містить: а) загальні положення, які розвивають право на свободу об'єднання та розпорядження власністю; б) положення про корпоративні акти регулятор цивільних відносин; в) загальну модель цивільно-правового статусу юридичних осіб приватного права із встановленням особливостей для підприємницьких / непідприємницьких товариств та установ; г) загальну модель системи органів управління, визначаючи умови необхідності дволанкової моделі; г) положення щодо створення установ в книзі «Спадкове право»; *ГК України* передбачає: а) загальні положення про державне регулювання економічної діяльності; б) особливі положення щодо державного регулювання непідприємницької

(некомерційної) діяльності; *ПК України*: передбачає безумовне визнання неприбутковими організаціями непідприємницькі товариства та установи; 2) *спеціальні закони*: встановлюють особливості діяльності непідприємницьких товариств та установ у відповідності з кодифікованими актами (С. 332 дис.).

Дисертант доводить, що в Україні та ЄС непідприємницькі юридичні особи розуміються як учасники цивільних відносин, що створюються без мети отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. Конкретна мета створення розглядається як закладений в основу інтерес – підґрунтя для здійснення прав та обов'язків учасників цих відносин (С. 333 дис.).

Важливо, що автор обґрунтовує доцільність законодавчого удосконалення чинного законодавства з тематики дослідження. Так, заслуговують уваги висновки про доцільність доповнення ЦК України положеннями про: право органу державної влади, що реалізує державну політику у сфері, в якій здійснює діяльність установа, оскаржити рішення органів управління в судовому порядку (ч. 3 ст. 101 ЦК) і право звернутися до суду з заявою про визначення іншої мети установи за погодженням з органами управління установою (ст. 103 ЦК), визначення органів управління заповідачем в установчому акті установи, а також виконавця заповіту щодо заснування установи (ст. 1286 ЦК) (С. 414, 415 дис.).

Разом з тим дисертація не позбавлена певних недоліків, окремі проблеми теми не знайшли відповідного рішення й обґрунтування, деякі з них залишилися без уваги автора, не з усіма дисертаційними положеннями беззастережно можна погодитися.

1. Автор обґрунтовує доцільність реформування норми законодавства для узгодження співвідношення видів юридичних осіб та видів господарювання, розрізняючи цивільну і господарську правосуб'єктність юридичної особи (С.186 дис.). На думку автора, в господарській правосуб'єктності юридичної особи, окрім приватноправових засад господарської правосуб'єктності (мета, яка ставиться засновниками; свобода підприємництва тощо) існують публічно-

правові, які проявляються у регулюючому впливі держави на діяльність суб'єктів господарювання (державне замовлення, державне завдання; ліцензування тощо). У цьому контексті бажано пояснити, наскільки авторський підхід відповідає положенням частин 1 і 2 ст. 1 ЦК про цивільні відносини і ст. 80 ЦК про цивільну правоздатність і дієздатність? Зокрема, чи не є «господарська правосуб'єктність» цивільною правосуб'єктністю, якщо йдеться про цивільні правовідносини у сфері господарювання? При цьому, приватноправові засади «господарської» правосуб'єктності визначаються всіма положеннями цивільного права, а не лише метою, свободою підприємництва.

2. Автор обґрунтовує висновок, що віднесення кооперативів до підприємницьких чи непідприємницьких організацій є дещо штучним, оскільки має на меті регулювання не приватних відносин, а відносин оподаткування та державної підтримки (С. 189 дис.). Такий підхід потребує пояснення, оскільки піддає сумніву розуміння кооперативу як передбаченої ЦК України організаційно-правової форми юридичної особи приватного права.

3. Досліджуючи запровадження законодавчих моделей щодо регулювання довірчих відносин, дисертант обґрунтовує висновок про те, що довірчі відносини можуть набувати в Україні як договірних, так і форм юридичних осіб, в основі яких існує довірча власність (С. 194 дис.). Бажано пояснити детальніше форми юридичних осіб, в основі яких існує довірча власність, з огляд на те, що довірча власність є способом формування неправосуб'єктного майнового фонду, визначеного певною метою.

4. Автор доводить, що підставою виникнення відносин, пов'язаних з благодійним ендавментом, є договір управління майном, або ж об'єднання майна з метою створення юридичної особи (найбільш вдалою є організаційно-правова форма установи) (С. 226 дис.). Згідно п. 2 ч. 3 ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» заклад вищої освіти має право засновувати сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду (С. 229

дис.). З огляду на те, що існуюче нормативно-правове регулювання не надає відповіді на форму реалізації відносин ендавмента – договірну чи інституційну, доцільно пояснити, чи можливо створити благодійний ендавмент чи сталий фонд (ендавмент) закладу вищої освіти на підставі договору управління майном ?

5. Дисертант доводить, що кооперація розглядається в межах непідприємницького сектору на підставі спільної риси створення (об'єднання осіб), а також пільгових умов (на зразок неприбуткових організацій, відповідно до ПК України); ... саме тому ці юридичні особи є певною «проміжною ланкою» під підприємницьким та непідприємницькими організаціями (С. 276 дис.). У зв'язку з цим не зовсім зрозуміло, чому кооперація, як складова непідприємницького сектору, є «проміжною ланкою» під підприємницьким та непідприємницькими організаціями?

6. Автор доводить, що правова природа відносин у непідприємницьких товариствах та установах в Україні та державах-членах ЄС є приватноправовою, адже в основі їх створення лежить особисте немайнове право на свободу об'єднання (для непідприємницьких товариств) або правомочності власника щодо виділення майна (для установ). Публічно-правові ознаки непідприємницьких товариств та установ формують відповідний статус для участі у публічних відповідних відносинах (державно-конфесійних, виборчих, щодо колективних угод, охорони громадського порядку тощо) (С. 333 дис.). Бажано пояснити, правову природу відносин непідприємницьких товариств та установ із делегованими публічними повноваженнями у публічних відносинах. Чи є такі відносини приватно- чи публічно-правовими? Якщо останнє, чи є така юридична особа сферою приватного та публічного права?

7. Висновки й інші положення дисертаційного дослідження загалом сприяють удосконаленню норм ЦК України про непідприємницькі товариства та установи. Однак, недостатньо висвітленими залишилися питання порівняльно-правової характеристики положень ЦК європейських

країн про непідприємницькі товариства й інші організаційно-правові форми юридичних осіб, які не є суб'єктами підприємництва, що в умовах рекодифікації вітчизняного цивільного законодавства набуває додаткової актуальності. З огляду на це, бажано було б почути позицію дисертанта щодо найбільш концептуальних змін і доповнень, які бажано передбачити в чинному ЦК України в контексті непідприємницьких юридичних осіб.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження В. В. Кочина, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином були відображені у наукових статтях, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації основних положень дисертаційних досліджень у професійних виданнях. У них висвітлена ідея проведеного дослідження. Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не увійшли до основного змісту дисертації. Рецензована дисертація не містить концептуальних положень і наукових результатів, які захищені здобувачем у кандидатській дисертації (Кочин, Володимир Володимирович. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кочин Володимир Володимирович ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2012. – 20 с.)

У ряді випадків автор веде полеміку, аналізує думки вчених з приводу цивільних відносин у непідприємницьких товариствах та установах у контексті адаптації України до ACQUIS ЄС, визначає власну позицію з цього приводу.

Дисертантом проаналізовано майже всю існуючу вітчизняну літературу з розглянутої теми, було використано закордонні джерела. Усі ці теоретичні положення були належним чином критично проаналізовані здобувачем і на

цій основі зроблені пропозиції щодо удосконалення цивільних відносин у невідприємницьких товариствах та установах у контексті адаптації України до ACQUIS ЄС.

Отже, загалом ступінь наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації достатній. Вони зроблені на належному науковому рівні. Тому можна сказати, що робота є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Рецензована дисертація містить раніше не захищені наукові положення та отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі науки цивільного права, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему цивільних відносин у невідприємницьких товариствах та установах у контексті адаптації України до ACQUIS ЄС.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у подальшій розробці вчення про невідприємницькі товариства та установи в контексті адаптації України до ACQUIS ЄС. Крім того, теоретичні висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані для удосконалення відповідних цивільно-правових інститутів.

Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів юридичних вищих навчальних закладів, а також при викладанні курсів «Теоретичні питання корпоративного права», «Актуальні питання невідприємницьких товариств та установ».

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що дисертація Кочина Володимира Володимировича «Цивільні відносини у невідприємницьких товариствах та установах: теоретико-правові засади адаптації законодавства України до ACQUIS ЄС» відповідає вимогам, які ставляться до написання докторських дисертацій (п. п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня

2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

**Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права
інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Майданик Р. А.

«30» квітня 2021 р.

Підпис проф. Майданика Р. А. посвідчую,

Вчений секретар Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

